

5.1.2023

בעל אלים : כפיית גט וביטול קידושין

פרק א': כפיית גט בבעל אלים – שיטות הגאונים והראשונים

אף שלא מצאנו בצורה מפורשת את דינו של בעל אלים כעילה לביטול קידושין, נראה כי במקרה של איש שהיה אלים קודם נישואיו, והאישה לא ידעה, ניתן לדון דין ביטול קידושין (לפי המקרה, וכמו שיתבאר). על מנת לעמוד על דינו של בעל אלים לעניין ביטול קידושין, יש לדון תחילה על אודות דין כפיית גט בבעל כזה. בראשית הדיון יש להדגיש: דיונו יתמקד בשאלה העקרונית ולא בשאלה המעשית. אין אנו שואלים אם הפוסקים פסקו לכפות בפועל גט על הבעל (שכן גם בית דין זה אינו מבקש לכפות גט בפועל) אלא רק אם מעיקר הדין סברו שנכון וראוי לכפות.

הגמרא אינה עוסקת בדינה של אישה המבקשת להתגרש מבעלה המכה אותה, אולם בגאונים דנו במקרים דומים לכך. בהלכות גדולות (הלכות כתובות, סימן ל"ו) נפסק שאישה יכולה לדרוש לצאת מבעלה במקרה שבעלה מצערה

"וגברא דאמר בעינא דאיגרשה לאינתתי דחזיתי בה מילתא, אי מוקים עלה סהדי מוטב, ואי לא איהו אסרה על נפשיה בשום רע דאפיק עלה, ומגרש לה ומגבי לה כל מידעם דאיתת מן בית אבוהא לבר מן מאני לבושי וכסויי דבלו להו, וכל מידי דכתב לה איהו... ואי מחמת איבה גרשה דיניה הם הכין... ואיתתא דאמרה לא בעינא ליה להאי גברא גרשוני מיניה, אי מחמת צערא דקא מצער לה הוא ואית לה סהדי דיניה הם הכין, ואי לית לה סהדי לית לה עליה אלא עשרים וחמישה זוזי מוהרא וכל מידעם דאיתת מבית אביה לדילה"

כך פסק גם רב פלטוי גאון, כמובא באוצר הגאונים למסכת כתובות (סימן תע"ד):

"כתב רב פלטוי גאון ז"ל: והיכא דארגילו קטטה, אם היא מרגלת – כמורדת דמיא ואין לה כלום. ואם הוא מרגיל – יש לה כל כתובתה. ואם מרגילין בני הבית, כגון: חמותו ובת חמותה, יש עליו מן הדין להוציאה למקום אחר דאין אדם דר עם נחש בכפיפה. ואם אין מוציאה – מגרשה ונותן לה כתובתה, וכן הלכה וכן מנהג"

אולם בתשובות אלו לא מצאנו מפורשות חיוב כפיית גט אלא רק חיוב נתינת כתובה, ובאנו בזה למחלוקת הראשונים אם הלשון "יוציא ויתן כתובה" משמעו גם כפיית גט אם לא, ואין כאן המקום להאריך. ואכן מצאנו גם תשובה אחרת (תשובות הגאונים, קורונל, סימן מ"ד) לגאון אחד, המתנגדת מפורשות לכפיית גט בכגון זה:

"וששאלתם: מי שהכה את אשתו מכות ועשה בה פצעים והכה אותה מכות גדולות ועשה בה חבורות, כך הדין: קונסין אותו ממון לפי כוחו ולפי נכסיו ויתן לאשתו ותעשה מה

שתרצה, ובלבד שלא תתן במתנה חוץ מדעתו. ויעשון ביניהם פשרה, ואין כופין אותו ליתן גט"

מדברים אלו עולה כי הכל מסכימים כי לכל הפחות ניתן לפסוק את תשלומי הכתובה כתוצאה מהתנהגות זו, ודבר זה נשנה ונשלש אף בראשונים. כך, לדוגמה, פסק המהר"ם מרוטנבורג בתשובה (ג', רצ"א):

"אם כן איפוא כמו שכתב מעבר הלז, שהבעל רגיל להכות את אשתו, והיא ביקשה ממנו שלא להכותה... קל וחומר הוא: ומה אחר שאינו מצווה עליו לכבדו מצווה הוא על הכאתו, אשתו שהוא מצווה עליה לכבדה אינו דין שיהא מצוה שלא להכותה? ואדרבה, חייב לכבדה יותר מגופו... ואין זה דרך בני עמינו להכות נשותיהן כמנהג אומות העולם, חלילה לכל בני ברית מעשות כדבר הזה. ובפחות מזה כתב רב פלטאי גאון ז"ל שיוצא ויתן כתובה..."

דברים אלו הובאו בשלטי גיבורים על המרדכי (כתובות, סימן רס"ד, סק"ט), ובדומה לכך מופיע בשו"ת הרשב"א (המיוחסות לרמב"ן, סימן ק"ב):

"שאלה: בעל המכה אשתו בכל יום ומצטערת עד שהצריכה לצאת מביתו, והלכה לבית אביה, והוא טוען שהיא מקללתו בפניו והיא מכחישתו, והיא אומרת שחמותה מחרחרת ריב בינו לבינה ומסבבת הכאותיה ועל כן אינה רוצה לדור עם חמותה בחצר אחת... תשובה: אין לבעל להכות ולענות אשתו, דלחיים ניתנה ולא לצער, ואדרבא צריך לכבדה יותר מגופו... ואם הוא מכה ומצער שלא כדין והיא בורחת – הדין עמה, שאין אדם דר עם נחש בכפיפה... אלא גוערים אותו ומייסרין ומודיעין שאם יכה שלא כדין שיהא חייב להוציא וליתן כתובה, שאפילו על שאר דברים שאין לה כל כך צער כגון שמדירה שלא תלך לבית אביה או לבית האבל או לבית המשתה או אפילו שלא תשאל נפה וכברה מחברותיה או שלא תשאיל להם הוא מוציא ונותן כתובה, כל שכן במכה ופוצע ומצערה בגופה"

וכן הוא באגודה בסוף מסכת כתובות:

"בעל המכה אשתו החמירו בו הגדולים מאוד ואומרים שעובר על לאו דלא יוסיף... לכן יבטיחנה בבטחוונות שלא יכנה עוד, ואם אינו רוצה להבטיחה – יוציא ויתן כתובה. והאריכו והחמירו מאוד בזה"

מכל אלו המקורות מתבאר כמה חמורה היא תופעה זו של בעלים המכים את נשותיהם (ובשדי חמד (אסיפת דינים, ערך "הכאה") האריך והרחיב בזה), אך עדיין לא מצאנו שירותו בצורה מפורשת על כפיית גט. אולם בכל זאת מצאנו דעה מסוף תקופת הגאונים המתירה אף לכפות את הגט בכגון זה. כך דעת רבי יוסף בן אביתור בתשובה (שערי צדק, חלק ד', שער ד', סימן מ"ב), וזו לשונו:

"וששאלתם: אשה שאמרה אי אפשי בפלוני בעלי שהוא מכה אותי ומצער אותי, ונמצא הדבר אמת, וביקשה ממנו גט, כופין אותו ליתן גט או כופין אותה לישיב תחת בעלה? ואם מצער אותה בחינם – תצא בכתובתה כולה או לא? הווי יודעין שאם נתקיים הדבר בעדים שהכה אותה פעם ופעמיים חייבין בית דין להוכיחו על כך ולומר לו: הווי יודע שאי אתה רשאי להכותה, ואם שנית באולתך תצא בכתובתה. ומשהין אותה עמו על יד נאמן, ואם

שנה באולתו תצא בכתובתה, שכך אמרו חכמים: לחיים ניתנה ולא לצער ניתנה... ואף על פי שנמצא הדבר אמת שהכה אותם פעם ופעם כמו שפירשתם, אין אנו כופין את הבעל ליתן לה גט ולהגבותה כתובתה עד שיתרו בו בית דין וזקני הקהל ויאמרו לו: הוי יודע שמקויים עליך בשטר כתובתה שתכבדנה ותזוננה... וכשמקבל עליו התראה ומשהין אותו על יד נאמן, אם מעיד אותו נאמן ששנה באולתו מגבין לה כתובתה"

מלשונו משמע שלאחר שהתרו בו הזקנים, ניתן גם לכפות את הגט עליו (אמנם בשו"ת עטרת דבורה (ב', צ"ב) העיר שנראה שתשובה זו מסתמכת על תקנת הגאונים לכפות גירושין בכל אשה שאינה רוצה בבעלה – תקנה שלא התפשטה מעבר לתקופת הגאונים, ועל כן אין להביא מתשובה זו ראיה לנידונו). גישה זו התומכת בכפיית גט במקרה של בעל אלים ממשיכה בפסקי אור זרוע (בבא קמא, קס"א) שהביא את תשובת רבינו שמחה בעניין זה, וזו לשונו:

"מיכן יש ללמוד שאסור לאדם להכות את אשתו וגם חייב בנזיקה אם הזיקה, ואם הוא רגיל תדיר להכותה ולהבזותה ברבים כופין אותו להוציאה. וכבר היה מעשה באחד שהיה רגיל תדיר להכות את אשתו, ונשאל מורי רבי רבינו שמחה זצ"ל, והשיב שכופין אותו להוציאה, זה לשונו... דלחיים ניתנה ולא לצער... ועונשו גדול ממכה חבירו כי היא יושבת לבטח אתו ודמעתי מצויה... ואם דבריו אמיתיים תקנסהו קנס חמור בין בגופו בין בממונו על מה שעבר... ותטילו שלום ביניהם שלום מקויים ומסויים, ותבררו שניים או שלושה שיהיו מוכיחים ביניהם... ואם לא יעמוד הבעל בקיום השלום שיוסיף להכותה ולבזותה אנו מסכימים אחריכם להיות מנודה... ויעשוהו על ידי גוים לתת גט... אפילו לשמואל דאמר... עד שכופין אותו להוציא יכפוהו לזון, הני מילי מזונות שיש בידינו לעשות תקנה לדבר דיורדין לנכסיו וזנין אותה, אבל להכותה ולבזותה שענייה זו אסורה בידו ואין בידינו לעשות תקנה לדבר אפילו שמואל מודה דאין אדם דר עם נחש בכפיפה"

דברים אלו הובאו אף בהגהות אשרי למסכת בבא קמא (ג', י'), וכדברי רבינו שמחה כתבו אף ראשונים אחרים. בתשב"ץ (ב', ח'), לדוגמה, כתב כך:

"עוד שאלת: אשה שבעלה מצער אותה הרבה עד שמרוב הצער היא מואסת אותו והכל יודעים בו שהוא אדם קשה הרבה והיא אינה יכולה לסבול אותו לרוב הקטטות והמריבות וגם שהוא מרעיבה עד שהיא שנאה את החיים... תשובה: קרוב הדבר בזה שיוציא ויתן כתובה, דקיימא לן: לחיים ניתנה ולא לצער... ואפילו במדיר את אשתו בדברים שאין לה צער כל כך אמרינן "יוציא ויתן כתובה"... כל שכן בצער תדיר שיש לנו לומר יוציא ויתן כתובה לפי שאין אדם דר עם נחש בכפיפה. ואף על גב דבאומר "איני זן ואיני מפרנס" פסק הרי"ף ז"ל דלא יוציא ויתן כתובה, התם היינו טעמא משום דאפשר בתקנה – עד שיכפוהו לגרש יכפוהו לזון – אבל הכא מעוות לא יוכל לתקון הוא. ומקרא מלא דיבר הכתוב: "טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב", ועוד כתוב: "טוב ארוחת ירק ואהבה שם משור אבוס ושנאה בו", הרי שיותר קשה היא מריבה מחסרון מזונות. ואיזו טובה יש לאשה שבעלה מצערה במריבה בכל יום ויום? ואפילו לכופף אותו להוציא יש לדון מקל וחומר דבעל פולפוס, דהשתא מפני ריח הפה כופין, מפני צער תדיר שהוא מר ממות לא כל שכן? וכיוצא בזה הקל וחומר הזכירו בירושלמי... וגם יש פוסקין באומר "איני זן ואיני מפרנס" כופין אותו להוציא, ואם זה מרעיב אותה הרי הוא בכלל זה"

בדומה לדבריו מופיע אף בשו"ת יכין ובוועז (ב', מ"ד), וכדברי רבינו שמחה פסק אף בפסקי ריקאנטי (סימן תקי"א), וכן הובא בשו"ת מהר"ח אור זרוע (סימן קכ"ז) שרבי מנחם בן רבי אברהם פסק כרבינו שמחה.

פרק ב' : כפיית גט בבעל אלים – פסיקת ההלכה

והנה, הבית יוסף (אבהע"ז, קנ"ד) הביא בעיקר את דברי רבינו שמחה והאור זרוע, וכתב:

"ומכל מקום נראה לי דאין לסמוך על דברי ספר אגודה ורבינו שמחה ואור זרוע לכפות להוציא על דבריהם כיון שלא נזכרו בדברי שום אחד מהפוסקים המפורסמים"

אך כנגדו העיר בדרכי משה (שם, אות כ"א):

"ואיני רואה בזה דבריו כלל, דכדאי הם הגאונים לסמוך עליהם, כל שכן שהרמב"ן ומהר"ם הסכימו בתשובותיהן בעניין הכאת אישתו והביאו ראיות ברורות לדבריהם, גם הסברא מסכמת עמהן. ומה שלא הוזכר בדברי הפוסקים – אפשר לומר שהיה פשוט בעיניהם, וקל וחומר הוא מהאומר "איני זן" וכו', וכמו שהורה בתשובה הנ"ל, ואף שלא היה בנמצא בימי הפוסקים הראשונים ולכן לא הוזכרו, ולכן אין לדחות דברים ברורים בקש. ומכל מקום נראה דטוב שלא לכופו ליתן גט אלא בדרך זה להחרימו או לתופסו בידי גויים או בשוטים שלא להכותה, או שיוציא ויתן גט, ובדרך זה לא מיקרי כפייה על הגט רק לקיים מה שמחוייב לעשות"

בדרכי משה אף מביא את האמור בשו"ת בנימין זאב (סימן פ"ח):

"על האיש שרגיל להכות אשתו ודמעתה על לחייה בוכה ונאנחה מה תיקון יש בדבר, ושאלת ידידי שאם לא ישמע לקול הרבנים הרודים בעם אם דינא הוא לכופו להוציאה בגט אם יתברר שממנו בא הסיבה ולא מהאשה... משם רבינו שמחה מצאתי מעשה באחד... והשיב דכופין אותו להוציא... הא קמן דגדול עווננו מנשוא המכה אשתו כי הגדיל לעשות הרע בעיני ה' עד שהוא עובר בלאו דלא יוסיף כדכתב הרב שמחה, וראה כמה הפליג להביא ראיות עד שבסוף כתב אם אין שם תקנה אחרת כופין אותו לגרש ואפילו על ידי גויים דבכהאי גוונא גט מעושה כשר הוא... ואף על גב דאין מעשין אלא לפסולות ואין כופין אלא במקום שאנו שונים כופין... מכל מקום יש לסמוך אדברי רבינו שמחה דכופין כדפרישית. ואם תאמר: אם כן הוא דבכהאי גוונא יש לכופו, למה לא מנו אותו בתלמוד בהנך דאמרין דכופין...? יש לומר דהתלמוד לא מנה אלא הנך דבאין ממילא כגון מוכה שחין ובעל פולפוס... אבל כזה וכדומה דאתינא על ידי פשיעת הבעל לא הוצרך המשנה להזכירו... והרמב"ם כתב הלכות אישות סוף פרק י"ב האי דינא ולא אמר אלא "יוציא ויתן כתובה"... ואם כן לדעת ר"י ולרבינו שמחה דלעיל כייפינן ליה לגרשה. ומצאתי בקונדרס ישן משם רבינו יום טוב, וזו לשונו: "העובר על תקנת חכמים מעשין וכופין לגרש כאשר מעשין לפסולות...", ומכאן נראה לעניות דעתי ללמוד לכופו ולגרש כל עובר כל גזרה ותקנה שגזרו חז"ל..."

ואם על דמאיס עלי כתב האלפסי והרמב"ם פרק י"ד מהלכות אישות דאם אמרה מאיס עלי ואיני יכולה להבעל לו מדעתי כופין אותו לשעתו לגרשה, שאינה כשבויה שתבעל לשנאוי לה דאין אדם דר עם נחש בכפיפה... כל שכן היכא דמתמיד להכותה ברשע ובזדון דפשיטא

דכופין אותו לגרשה. אמנם מצאתי בתשובות הגאונים דצריך החכם לחקור בדבר אם הדבר גורם לה ההכאות מחמתה... ובשאלות ותשובות מהרשב"א והיא כתובה בתשובות להרמב"ן ז"ל סימן ק"ב מצאתי ובה אסיים מאי דדמי לנידון זה... הנה הדבר ברור כשמש מזאת התשובה דאם הוא הגורם ודאי צריך שיתרו בו ראשי הקהל שנים ושלושה פעמים ואם לא ישוב מדרכו הרעה יגרשנה, דאין אדם דר בכפיפה אחד עם הנחש ואשה לחיים ניתנה ולא לצער ניתנה, וכופין אותו להוציא וכדרשב"א כדלעיל"

אמנם בסוף דבריו כותב הבנימין זאב שיש להחמיר משום חומרת אשת איש, אך כל זה לעניין כפייה בפועל, אך פשוט מדבריו כי מעיקר הדין סבר שיש לכפות בעל אלים לגרש.

יש להעיר כי נראה מדברי הבנימין זאב והרמ"א שיש בתשובות הרמב"ן ומהר"ם ראייה לסוברים שניתן לכפות על הגט בכגון זה, אף כי הם לא כתבו כן מפורשות, ורק אמרו שיש להורות שצריך לגרש ולתת כתובה, אך כפייה לא אמרו (וכך נראה שהבין בדעת ראשונים אלו בשו"ת מהריט"ץ (חדשות, סימן ל"ז), שאין כופים). ומכל מקום, כיון שנקטו בלשון חריפה, והרמב"ן הזכיר מה שאי אפשר לדור עם נחש בכפיפה אחת, הרי זה דומה למוזכר במסכת כתובות (ע"ז). בשם רב, ומשמע שבכפיית גט ממש אנו עוסקים (ובשו"ת עטרת דבורה (שם) הביא מדברי החזון איש להסביר את דברי הרמ"א, עיינו שם). גם מדברי ההגהות מיימוניות בסוף הלכות אישות (כ"ה, י"א, סק"ד) משמע שיש אפשרות לכפות על עניין זה.

והנה, להלכה לא פסק הבית יוסף דבר זה בשולחן ערוך, אך הרמ"א (אבהע"ז, קנ"ד, ג') כתב:

"איש המכה אשתו, עבירה היא בידו כמכה חבירו. ואם רגיל הוא בכך, יש ביד בית דין לייסרו ולהחרימו ולהלקותו בכל מיני רידוי וכפייה, ולהשביעו שלא יעשה עוד, ואם אינו ציית לדברי הבית דין יש אומרים שכופין אותו להוציא, ובלבד שמתרין בו תחילה פעם אחת או שתיים כי אינו מדרך בני ישראל להכות נשותיהם, ומעשה עובד כוכבים הוא"

(ולעניין התנאי שאין לכפות אלא אם כן בית דין התרה בו, יש להעיר ממה שכתב הרב שאר ישוב כהן בפסקי דין רבניים (ט"ו, עמוד 153): "לכאורה, ההתראה אינה אלא כדי לברר שאיש זה מנהגו הקבוע בכך, להכות ולפצוע, אינו מתחשב בדעת בית הדין ואינו עומד בהבטחותיו, והוא מועד לכך. ונראה כי אין דין התראה זו דומה להתראה בדיני נפשות דהיא לעיכובא כידוע. לכן נראה ברור, שמי שחוזר פעם אחרי פעם על מעשים כאלו, ואף נתבע על כך והורשע בבית משפט ב"תקיפה הגורמת חבלה ממש" ... כי אין שום תועלת בהתראה נוספת – בייחוד שיש כאן לדעתנו עניין של פיקוח נפש, אחרי התנהגות כזו של הבעל, שלא נובעת מכעס חד-פעמיים אלא ממצב מתמשך – הרי שיש לחוש שבאמת ובקור רוח יוסיף לרדותה ולהכותה ולרדת לחייה, ועל כגון דא נאמר לחיים ניתנה וכו', ואין אדם דר עם נחשב בכפיפה אחת, וגם דעת המחמירים בכפייה בשוטים, יודו לכאורה בכפייה בדרך ברירה שיש לחייב אותו לגרשה").

אמנם פסיקה זו מצויה במחלוקת אחרונים גדולה. בשו"ת הרדב"ז (אלף רכ"ח), נשאל אודות "מי שרגיל להכות את אשתו ולבזותה תמיד בפני רבים", והביא את הסוברים שיש מקום לכפות על הגט, ותמה על דבריהם:

"אבל אני תמה על הוראה זו... דבשלמא בעל פוליפוס וחבריו ירדו חכמים לסוף דעת כל הנשים ואינן יכולות לסבול, לפיכך הפקיעו חכמים קידושיה על ידי גט כזה; אבל הכא פעם מכה אותה ופעם משמח אותה, פעם מבזה אותה ופעם מכבד אותה במלבושים נאים! ובשלמא כפייה בדברים או על ידי פרעון כתובה או קנס נחא, אבל כפייה בשוטים על ידי עכו"ם לא תהא כזאת! וכן כתב הרשב"א ז"ל בתשובה שאין כפייה אלא לאותם שמנו חכמים, וכן כתב הרא"ש ז"ל דליכא כפייה בשוטים, ולכן אין אני רואה לסמוך על הוראה זו, ועד שנכוף אותו להוציא נכוף אותו על ידי כתובה... אלא כיצד יעשו? מנדין אותו שלא יכה אותה, אם חזר – מוטב, ואם לאו – מכריזין עליו שהוא מנודה. אם חזר – מוטב, ואם לאו – קונסין אותו בכתובה. אם חזר – מוטב, ואם לאו – עונשין אותו על ידי עכו"ם בגופו שהרי עבר על "פן יוסיף להכותו". וחובשין אותו מפני שהכה אותה ואין מזכירין לו שיוציא את אשתו כלל... אבל לכוף אותו לגרש על ידי נידוי או שמתא או עונש הגוף וכל שכן על ידי עכו"ם, איני רואה ולא מסכים כלל, וקרוב בעיני להיות הולד ממזר"

וכן עולה שיטתו גם בתשובה נוספת (ג', תמ"ז), וכך גם כתב בספר וישב אברהם (שמו יצחק, מערכת מ', אות ל"ו). אף בשו"ת מהרש"ך (ב', ק"ל) כתב (בנוגע לדברי ההגהות מיימוניות):

"הן אמת כי אין לסמוך על ההגהה זאת לכוף להוציא, מכל מקום לפחות יספיק שראוי לחייב לפחות לאיש העושה זאת להוציא".

ומטעם זה הבינו הכנסת הגדולה (שם) ובשו"ת פרח מטה אהרן (א', ס') ועוד אחרונים רבים שדעת המהרש"ך כדעת הבית יוסף שאין מקום לכפות במקרה של אלימות הבעל. אך יש בכך מקום פקפוק, שכן בסוף תשובתו כתב המהרש"ך:

"כל שכן שיש טעם גדול לכופו ממה שכתבתי בתחילת דברי, שהיה הדין נותן וראוי לבית דין להזקק שיגרש מהטעם שבא בתחילת השאלה שהיה מכה אותה, באופן שאם ימאן ויסרב מלגרש בגט כשר ראוי לכופו"

אך יש להסתפק בכוונתו, כי שמא כוונתו שמטעם שהבעל מכה את אשתו יש להזדקק לדין זה, ועצם כפיית הגט הינה מטעמים אחרים המבוארים בתשובה שם, וצריך עיון. אף בשו"ת רבי עקיבא איגר מכתב יד (אבהע"ז, ק"ז) כתב "דקשה לעשות מעשה לכוף אגט" ולא התיר אלא לגבות את כתובתה. גם בשו"ת רבי משה פרובינצאלו (א', ק"ג) כתב שבמקרה שמצערה במכות "עדיין לא באו לכלל הכפייה על הגט", וכן בספר משחא דרבנותא (אבהע"ז, עמוד קמ"ד) נראה שדעתו שאין לכפות.

לכאורה הדין עם הרדב"ז וסייעתו זו, שכן כתב הרשב"א בתשובה (ז', תע"ז) לעניין בעל המכה את אשתו:

"ואף על פי שנמצא דבר אמת שהכה אותה פעם אחר פעם אין כופין הבעל ליתן גט ולגבותה כתובתה עד שיתרו אותו בית דין וזקני הקהל, ויאמרו לו: הוי יודע שמקויים עליך בשטר כתובה שתכבדנה ותזוננה... וכשמקבל עליו התראה ומשרין אותה על ידי נאמן, אם יעיד אותו נאמן ששנה באולתו מגבין לה כתובתה"

ממה שסיים הרשב"א בכך שמגבים את כתובתה ולא אמר שגם יכולים לכוף אותו לגרשה, ניתן אולי להוכיח שדעת הרשב"א שאין לכוף לגרשה בשום מקרה (אף שיש מקום לבעל דין לחלוק). כמו כן מצאנו שכתב הרא"ש בתשובה (כלל מ"ג, סימן ג'):

"ומה שהיא טוענת שבעלה מטורף וטפשות מתווספת עליו מידי יום ויום ושואלת שיגרשנה טרם יטרף ותהיה עגונה לעולם וגם שמא תלד בנים ולא יוכל לזונה, ואביה היה עני ומחמת דחקו השיאה לו וכסבורה היתה יכולה לקבל ואינה יכולה לקבל, כי מטורף הוא לגמרי ויראה פן יהרגנה בכעסו כי כאשר מרגזים אותו מכה והורג וזורק ובוטע ונושך. וראובן משיב: הכרת בו מקודם לכן וסברת וקיבלת, גם אינו מטורף אך אינו בקי בטיב העולם ולא יגרשך אלא אם תחזירי הספרים או כסף ערכם ואז יגרשך. איני רואה מתוך טענותם דברים שיהיה ראוי לכופו עליהם לגרש, כי אין להוסיף על מה שמנו חז"ל בפרק המדיר: ואלו שכופין אותו להוציא, מוכה שחין ובעל פוליפוס והמקמץ והמצרף נחושת ובורסקי. ועוד שנינו התם: האיש שנולדו בו מומין – אין כופין אותו להוציא. לכן אין לכופו לגרש, אך תפייסנו שיגרש או תקבלנו ותזון מנכסיו"

מכאן שאין להוסיף על מה שמנו חכמים, וגם בעל זה היה אלים (אלא שצריך עיון אם היה אלים כלפי אישתו בפועל או שמא רק הייתה בו מידה זו של אלימות, ומכמה אחרונים משמע שלא הייתה כאן אלימות בפועל), ואף על פי כן לא התחשב בכך הרא"ש בתשובתו. אולם, לכאורה גם לפי הרא"ש יש לחלק בין נידונים שונים, וכדי לבאר זאת נביא את מה שנפסק בשו"ת משפט צדק (א', נ"ט), שאפילו רודף אחריה בסכין אי אפשר לכופו:

"וגם אין לכוף אותו לגרש מטעם שרודף אחריה בסכין... שהרי כתב שם מורנו הרב יוסף קארו דאין לסמוך על דברי ספר אגודה... וכן בתשובות הרמב"ן... כפייה לא הזכיר..."

המשפט צדק ממשיך וכותב שכיון שלא נשנה מקרה זה במשנה אי אפשר ללמוד שאפשר לכפות בכגון זה, כמו שכתב הרא"ש. אולם בסוף דבריו שם משמע שמחלק בין מי שרדף אחר אשתו עם סכין "דעביד איניש דגזים ולא עביד" לבין מי שהכה ממש, שאז יש מקום לומר שגם הרא"ש יודה (ובכנסת הגדולה (אבהע"ז, קנ"ד, הגהות בית יוסף, ס"ק מ"ט) הביא עיקרי דבריו ולא פירט, וגם מה שהביא שם משו"ת לחם רב (סימן ל"א) שאין כופים את הגט, המעיין שם יראה שאינו עניין לנידונו, כי שם אין הבעל נוהג באלימות מרובה כלפי אשתו, אך מכל מקום אפשר להסיק מדבריו שסבור כדעת הבית יוסף).

וכן בשו"ת מטה לחם (אבהע"ז, ח') הביא את דברי המשפט צדק, וסיכם:

"והגם דמסיק דמאחר דלא הכה אותה רק רודפה עביד איניש דגזים ולא עביד וכו' אינו אלא כלפי נידונו דהיה רודף אחריה בסכין להפחידה לבד, מה שאין כן הכא בנידון דידן דגזים ועביד זורק סכין מתוך ידו אדעתא דיגיע אליה, וכבר הגיע אליה אלא דבדרך נס הייתה הצלתה, היכי יצוייר אשר לא תעלה מורא ופחד בלבה ולהתקרב אצלו, ובכהאי גוונא ודאי דיש לה רשות למרוד בו, ויש צד לכופו לגרשה..."

(אמנם יש לציין שבתשובה אחרת שם (סימן ל"א) נראה שנוטה להחמיר ולפסוק כדעת הבית יוסף, ותמה על המקילים, ומכל מקום אינו תוקע עצמו לכאן או לכאן הלכה למעשה באותה תשובה, ושמה יש לומר שלשיטתו הכל לפי העניין, או שיש לחלק בין סוגי אלימות שונים (כפי שנראה בהמשך אצל כמה פוסקים). ודברי המטה לחם בסימן ח' הובאו להלכה בפסקי דין רבניים (כרך י"ח, עמוד 80)).

אף משו"ת משאת משה (א', אבהע"ז, י"ז) נראה שהסכים שדברי הרא"ש נכונים רק במקרה שאין ביטחון בכך שהבעל יהיה אלים, או שהאלימות איננה אלא מעידה רגעית, אך במקרה שהסכנה מהבעל ברורה ודאי שניתן לכופ:

"אלא הכי קאמר דאין להוסיף אלא מעין אותם ששנו שם... דברי היזקיהו, דהלב גומר שאינה יכולה לסבול, דמהך טעמא הבו להוסיף את האומר "איני זן ואיני מפרנס"... אלמא כל מידי דבריא היזקא אין זה כמוסיף על מה ששנו חכמים, דזיל בתר טעמא והיא היא"

כמו כן, בשו"ת מהרי"ט (א', קי"ג) כתב שאפשר לכפות את הגט במקרה של נכפה, ולמרות שלא מנוהו חכמים, וביאר את דברי הרא"ש, וזו לשונו:

"והא דכתב הרא"ש ז"ל... תשובה זו לא פליגא אתשובתו... דהכא לא הוי מחמת חולי אלא שאומרת שהוא מטורף וטפשות רבה עליו ורגזן וראובן משיב שאינו מטורף רק שאינו בקי בטיב העולם; ודבר זה אפילו כפי דברי האשה לא חשיב מום אלא תרבות רעה וחסרון דעת... והא דכתב כאן דאין להוסיף על מה ששנו חכמים בפרק המדיר, נכפה לאו הוספה היא דמקל וחומר דריח הפה אתי כיון דהוי חיי נפש, וכי היכי דשייר הא דהאומר "איני זן", שייר נמי נכפה"

ועל פי זה כתב בשו"ת פרח מטה אהרן (א', ס') בסופו:

"ובנידון דידן כיון שבא הדבר לידי הכאות הרבה לא אמרינן בכהאי גוונא סברה וקיבלה דלא גרע מריח הפה כו"

גם בשו"ת נושא האפוד (סימן ל"א) חילק בין דברי הרא"ש לנידונו של בעל אלים:

"אבל נראה דשניין דא מן דא, דבנידון דידן אגן קחזינן דהוציא מחשבתו לפועל מה שסיים אומר שהטוב שייהרגו שניהם, וכבר ביקש להרוג את עצמו אלא שלא עלה בידו... ותהילות לאל שלא היה שם האישה... דשאני נדון הרב משפט צדק דעביד איניש דגזים ולא עביד, מה שאין כן הכא דזרק הסכין מתוך ידו אדעתא שיגיע אליה, וכבר הגיע אליה, אלא דבדרך נס הייתה ההצלה... ובוודאי דטענתה היא חזקה וקרובה אל השכל, ודינא הוי דכופין אותו לגרש"

אמנם לאחר מכן מביא שם את מחלוקת הפוסקים שם וסומך על דברי הרמ"א בצירוף ספיקות אחרים, ולכאורה משמע שלבד לא היה סומך על פסיקת הרמ"א; ומכל מקום מוכח מדבריו בתשובתו שנוטה לומר שמעיקר הדין ודאי שנכון לכופ בעל שמתנהל באלימות ומהווה סכנה לאישתו, ורק משום חשש גט מעושה מקפיד לצרף כמה דברים אחרים.

לצד הדיון בדעת הפוסקים המתנגדים לשימוש בכפייה בבעל אלים, מצאנו פוסקים שכתבו לתמוך בפסיקת הרמ"א, וכפי שמשמע שהיא הסכמת ראשונים רבים. ביד אהרן (אבהע"ז שם, הגהות בית יוסף, ס"ק כ"ב) כתב שאף הבית יוסף עצמו היה מסכים לדברים אלו אילו היה רואה את תשובת התשב"ץ:

"ואילו היה רואה רבינו המחבר ז"ל דברי הרשב"ץ ז"ל אלו, אפשר שלא היה כותב שאין לסמוך על דברי ספר האגודה כיוון שלא נזכרו בדברי שום אחד מהפוסקים המפורסמים"

על כך יש להוסיף ששמה אם היה רואה הבית יוסף את כל הנ"ל תוספות שהוספנו מדברי גאונים וראשונים, קל וחומר הוא מדבריו של היד אהרן שהיה נוטה להחמיר על הבעל יותר (אכן הביא כגון סברה זו בספר משפט הגט (ג', תרמ"ו-תרמ"ז) מספר כתר יונתן, עיינו שם). אולם גם אם נאמר שמחלוקת זו במקומה עומדת, מכל מקום מעיקר הדין נראה שרבים מסכימים שיש מקום לכפות על אלימות הבעל, שכך נראה מלשונו בשו"ת פני משה (א', נ"ה), לעניין אשה "שהיה מכה אותה בעלה כפעם בפעם, ואף על פי שהיו מתרים בו אנשי השכונה שלא יוסיף להכותה לא זו מדרכים המקולקלים עד שפעם אחת מעידים רץ אחריה בסכין..." , והוא כותב בסוף תשובתו:

"דהרי דברים הללו באיש שרגיל להכות את אשתו, להקת מהפוסקים רבינו שמחה ואור זרוע... ותשובת הרמב"ן... כולו הני רבוותא סברי דהוא מהדברים שכופין להוציא וליתן כתובה. ואף שמרן כתב דלמעשה לכוף להוציא לא כפינן, מכל מקום מכוער הדבר מאוד מאוד, ועל פי הדין נפרדה מבעלה כי אין אדם דר עם נחש..."

גם מהגר"א (שם, סק"י) משמע שמסכים לשיטת הרמ"א (וכן ראינו שהבין בדעתו הגרי"ה הרצוג בשו"ת היכל יצחק (אבהע"ז א', ג'), וראו גם בשו"ת דבר אליהו (סוף סימן ע"ג)), וכן מובא בספר בן שלמה (מערכת מ', אות א') בשם מהריק"ש בהגהותיו (אבהע"ז, קנ"ד) שפסק בדומה לדברי הרמ"א. אף הר"י לבית הלוי (כלל ב', סימן ט') כתב שייטכן לכפות גט בכגון זה על פי פסיקת הרמ"א (אף שלא תקע עצמו בשיטה זו הלכה למעשה). גם בשו"ת היכל יצחק (שם) משמע שפוסק כרמ"א בכל עניין, וגם מצרף שם את שיטת הרמב"ם לכוף בטענת מאיס עלי על מנת לומר שיש כאן לכל הפחות ספק ספיקא להחמיר ולכפות את הגט.

יש לציין שיש מן האחרונים שלא רצו לפסוק כרמ"א, אולם סברו שגם הבית יוסף יסכים במקרה של אלימות קיצונית. בשו"ת ויאמר יצחק (אבהע"ז, קל"ה) מביא בתחילה מדברי התשב"ץ, ולאחר מכן מביא שסותרם מדברי הבית יוסף, ואז הציע לחלק בין איומים בעלמא לבין מעשים בפועל, אלא שמכל מקום דחה זאת, וזו לשונו:

"הן אמת דעם כל זה עדיין יש לחלק ולומר דעל כן לא אמרו הפוסקים הנזכרים דאין כופין אלא דווקא במכה מכות של צער בלבד דאין בהם חשש סכנה, אבל הכא בנידון דידן שהכה אותה במזלג מכות המביאות לידי סכנה... אפשר דאף מרן ז"ל ודאזלי בשיטתיה יודו דכופין. מכל מקום, אחר שלא נמצא חילוק זה בדברי שום אחד מהפוסקים ומהספרים המצויים אצלנו, לא מלאנו ליבנו לעשות מעשה בכגון זה שהוא איסור חמור ולעשות גט מעושה... ומה גם לפי מה שכתב הכנסת הגדולה ז"ל בשם משפט צדק דאפילו רודף אחריה בסכין אין כופין, מוכח מזה דאפילו יש חשש סכנה בדבר דאין כופין; הגם דיש לדוחה

לדחות דשאני התם דמצינן למימר גזים ולא עביד, מלבד שאין לבדות חילוקים מדעתינו בדבר זה... מדברי הכנסת הגדולה... נראה שכבר היה מוחזק להכות... ואפילו הכי אין כופין. וספר משפט צדק הנזכר אינו מצוי בידינו לראות האופן היאך היה"

אמנם, לכאורה אפשר לומר שאם היה רואה המחבר את מה שכבר הבאנו לעיל מדברי הפוסקים שחילקו באופן זה בין גזים ולא עביד לבין מי שעשה מעשה בפועל, אף הוא היה סומך ידיו על חילוק זה. ומכל מקום, אף הוא חזר וכתב שהכל יסכימו במצב כזה שבו הבעל מכה את האשה מכות מוות ממש, וזו לשונו:

"והנה על פי העדאת העדים הנזכרים יש לומר שהיינו יכולים לכוף לבעל הנזכר לגרש את אשתו, ואך למה שכתבו הפוסקים הנזכרים דאין כופין במכה את אשתו, הכא יודו, דכיון שהבעל היה אומר לה שיהרגנה או עשה לה מום שלא תהיה ראויה לאיש, והוציא מחשבתו הרעה לפועל ועשה כאשר זמן במכות מוות... ודאי דבכהאי גוונא כולי עלמא יודו דכופין... והא עדיפא מנכפה שפסק הרא"ש ז"ל דכופין... נמצא דאם יש סכנה לכולי עלמא כופין..."

והוסיף שם גם את המובא בשו"ת התשב"ץ (ד', חוט המשולש, טור ג', סימן ל"ה) שיש מקום לבית הדין לדון על פי המקרה:

"עוד ראיתי לכתוב פרט אחד בעניין זה, עם היות שאין צריך עוד שום טעם לדון זה לא חשכתי עצמי מלכותבו. והוא, כי אפילו לדעת האומרים שאין לכפות על הגט אלא באותם שהזכירו חז"ל כפייה, מכל מקום ראיתי שהם עצמם מתירים לכתחילה לכוף כשיראה להם שהעניין צריך לכך, שהרי כתב הרא"ש ז"ל... הנה משום חשש דשמא ילך ויתעכב דן הרב שיכופו אותו לגרש, ועל תשובה זו סמכו הריב"ש ז"ל ואבי זקני הרשב"ץ ז"ל ובנו ז"ל ועשו מעשה"

(ויש להעיר שמדברים אלו תשובה למפקפקים בכך שתשובת הרשב"ץ שהובאה לעיל היא ראייה לסוברים שאפשר לכוף, כמובא בשו"ת ויאמר יצחק (שם) וכן בשו"ת שואל ונשאל (ו', פ"א), ומכאן מוכח שאכן הייתה דעת הרשב"ץ בבירור שאפשר לכוף על כך).

בדומה לכך מצאנו בספר יפה ללב (ז', אבהע"ז קנ"ד, ג'), שלמרות שנפסק באופן עקרוני שלא לכפות גט במקרה של בעל אלים, מכל מקום כותב הוא כי "אם ייראה בעיני חכמי ורבני הדור שנכוף אותו לגרש, אף אני אהיה סניף קטן להם, דהא קיימא לן דאם יש חשש סכנה כופין אותו". אמנם דבריו שם אינם בכל הכאה אלא דווקא בהכאה שיש בה סכנת מוות, וכמו שנראה משו"ת ויאמר יצחק הנ"ל. וכן מופיע בספר שושנים לדוד (ב', אבהע"ז, כ').

כן כתב בפירוש גם בשו"ת ציץ אליעזר (ו', מ"ב, קונטרס אורחות המשפטים, פרק ג'), וקצת נראה שנוטה דעתו שאף בהכאה שאינה הכאת מוות יש מקום לכפות גט. עוד מצאנו בפסקי דין רבניים (ט"ו, עמודים 156-157) שכתב הרב שאר ישוב כהן בלשון זו:

"כשאנו באים לדון בכפיית גט יש להבחין בין מקרה בו האשה אמנם טוענת "מאוס עלי" אך יש לתלות, לכל הפחות באופן חלקי, גם בה את האחריות לכך... לבין מצב ששום אשה נורמלית לא תוכל לעמוד בו, שהוא מעין "ריח הפה" ו"מוכה שחין" ובעל פוליוס וכדומה

שכופין אותו, בפרט שעניין זה של דרך חייו ויחסו אליה נראה מוזר... ואולי נובע מצד בריאותו הנפשית, ומצב זה לא היה ידוע לה, כלל וכלל, בעת הנישואין"

מהמשך דבריו שם בכל תשובתו נראה ברור שדעתו שמעיקר הדין יש מקום לכפות בבעל אלים בכגון נידונו. כן גם סבר הרב מרדכי אוריה שישב בבית הדין באותו מקרה, ורק דעת המיעוט של הרב שאנן סברה שאין לכפות בכגון זה.

לסיום סקירה זו, יש להעיר כי יש אף סברה לומר שמחלוקת זו לא הייתה נכונה אלא בימיהם, שאז למגינת לבנו רגיל היה הדבר שהבעל היה מכה את אשתו, וכמו שראינו כמה גדולים צווחים ככרוכיא על נגע זה שפשה גם אצל בני ישראל, רחמנים בני רחמנים. אולם, בימינו שהרגישות האנושית התחדדה, ייתכן שהכל היו מסכימים שאין אשה מסוגלת לחיות עם בעל המתנהג עמה באלימות. סברה זו הועלתה בשו"ת שמע שלמה (א', אבהע"ז, ט"ו), שלאחר שמקל לכפות במכות של סכנה, נוטה לומר שבדורנו יש להקל יותר גם במכות רגילות משום שנשתנו הדורות:

"ובנידון דידן אפשר דהוו מכות שיש בהם סכנה אחר שזקקה לטיפול רופא, ומה גם די ש לחלק ולומר דבזמננו יש להחמיר טפי בעניין מכה אשתו אחר שכל איש הגון ונבון מתבייש בזה ואין אשה שיכולה לסבול זה כלל וחרפה גדולה היא בימינו יותר מימים קודמים, שאפשר לומר בשופי דאיש המכה אשתו הוא נמאס ונתעב בעיני אשתו בתכלית המיאוס עד כדי שאינה יכולה לחיות עמו כלל..."

כללו של דבר: למדנו שאין מקום לכפות בעל המפגין אלימות רגעית כלפי אשתו לתת לה גט, אך באלימות מתמשכת רבים סוברים שמעיקר הדין אפשר לכפות את הבעל לתת גט, ובמכות של סכנה רבים סוברים כן אף הלכה למעשה ולא רק מעיקר הדין, ובעיקר בימינו יש סברה גדולה לומר שאישה אינה מוכנה ואינה יכולה לגור עם בעל שמפגין כלפיה אלימות. וראו גם בפסקי דין רבניים שכך נוטה דעתם לכפות גט בבעל אלים (לדוגמה: באר שבע - 1132729, פתח תקוה, 1125041-2 תל אביב, 1056520-2). פרק ג': כפיית גט בבעל המבזה ומקניט את אשתו

פרק זה מהווה סיכום קצר של דבריו של הרב אריה רלב"ג בחוברת מוריה (שע"ה-שע"ז, עמוד 220 והלאה), המציע שיש מקום לכפות גט אף במקניט ומבזה אשתו. וזו לשון השאלה המוצגת שם:

"יש דברים שנפסק בשולחן ערוך דכופין בעל לגרש מדינא דגמרא, כגון מוכה שחין, ריח פה וריח חוטם (בעל פולפוס), האומר איני זן ואיני מפרנס, מקבץ צואת כלבים, מורד מתשמיש. אמנם היום רחמנא ליצלן יש תופעה שהבעל מלחיץ-נפשי באופן קיצוני את אשתו, מבזה ומקניט ומקלל ומגדף – ולא מדובר שמכה אשתו – אבל זה עינוי נפשי שאי אפשר לסבול, הנקרא היום "אלימות מילולית ונפשית קיצונית". השאלה היא האם יש לעשות משהו מצד הדין לכופו לגרש?"

הרב רלב"ג ממשיך ומביא את לשון ההגהות מיימוניות בהלכות אישות (פרק כ"ב, אות ד') הכותב:

"עובר על דעת או אפילו מומר אין כופין אותו להוציא... אם לא שעבר על דת שקיבל עליו חרם שהוא כלפי דידה, כגון שלא להכותה או שלא להקניטה"

ומשווה לשון זה ללשון הרמ"א (אבהע"ז, קנ"ד, א') בהביאו דין זה:

"ויש חולקים ואומרים דאין כופין למומר או שאר עובר על דת אלא אם כן פושע לה כגון...
שעבר על חרם ששיעבד עצמו נגדה שלא להקניטה"

מלשון ההגהות מיימוניות משמע שמדובר בהתחייבות פרטית של הבעל לאשתו, אך מלשון הרמ"א
ניתנת לפרשנות באופן אחר, וכמו שמסביר הרב רלב"ג:

"דמדובר בשיעבוד כללי שכל איש ישראל מקבל על עצמו בשעת נישואין, שלא להקניטה
ושלא להכותה"

ראיה לפרשנות זו מביא הרב רלב"ג משו"ת בנימין זאב (סימן פ"ח), ועל זה כותב ומסכם:

"ולפי זה יש מקום ברור לומר, שהדין שציטטו הגהות מיימוניות ורמ"א דבעל המכה אישתו
ועבר על חרם שלא להקניטה ולא להכותה, כוונתם על שיעבוד וחרם הכללי של הראשונים
הנ"ל (ר"ש רבינו תם ור"י) שלא להכות לבזות ולצער את אשתו, וכל המכה את אשתו נכנס
ועבר על חרם הנ"ל ויש לכופו לגרש"

שוב הביא הרב מחבר המאמר ראיה לכך משו"ת נודע ביהודה (תניינא, אבהע"ז, צ'), ודן בדבריו.
אמנם הוא חוזר ומקשה שהרמ"א מביא דין הכאת אשתו בסעיף ג' (שם בסימן, וכמו שהובא לעיל),
ולכאורה גם מכה אשתו הוא בכלל חרם הקדמונים; ואם היינו אומרים שסעיף א' מדבר בחרם פרטי
וסעיף ג' מדבר בחרם הקדמונים הכפילות ברורה, אך ללא תירוץ זה לכאורה קשה על הפירוש הנ"ל?
על כך מתרץ הרב רלב"ג:

"בסעיף ג' הרמ"א מדבר על מכה אשתו שכופין מפני שגורם לה צער הגוף, וזה יכול להיות
בלי כוונה לבזותה ולהקניטה אלא רוצה להוכיחה, או הוא נכנס בכעס גדול על משהו ואינו
יכול לרסן עצמו, אבל אין כוונתו לבזותה ולהקניטה... בסעיף א' הרמ"א מדבר על מכה
אשתו שכופין מפני עובר על דת, פירושו שעובר על דת החרם הכללי שכל בר ישראל נכנס בו
בשעת הנישואין שלא להכות... והרמ"א מחדש לנו... בעניין אישות ובענייני היחסים בינו
לבינה, אז כופין, וזה חידוש שלא נמצא בגמרא, אלא למדו הרמ"א מההגהות מיימוניות.
ומה נקראה עובר על דת בענייני אישות? הרמ"א א' נותן בסעיף א' כמה דוגמאות... ודבר
שלישי... שהיות שבגמרא מבואר שבעל חייב לכבד את אשתו יותר מגופו ולהיזהר מאונאת
אשתו שדמענה מצויה ואונאתה קרובה, ואסור להטיל אימה יתרה בתוך ביתו, וכל שכן
שאסור להכותה, ואם כן זה שאינו עושה כתקנת חז"ל ומקניטה ומכה אותה, והיות שהם
דברים הנוגעים לענייני אישות, אז נקרא עובר על דת בענייני אישות"

הרב רלב"ג ממשיך ומביא ראיה לפרשנות זו ברמ"א מדברי רבי יהודה מילר (תלמיד השבות יעקב
ועבודת הגרשוני) בתשובה (סימן י"ד), ושם מדובר באחד שהיה מקניט ומבזה אשתו באופן קיצוני
שחירף וגידף וקילל אותה והוריה, ולא דיבר עמה מאומה יותר משלושים יום, ולא הרשה לה להיכנס
לחדר משכבו וייחד עצמו עם פנויות ונשואות מבנות ישראל ובנות הגויים, ונשאר עמם בחדר לבד
כמה שעות ולא נתן לאשתו להיכנס, והמריד את העבדים והשפחות לבזותה. גם המריד את בניה
לעשות נגדה ניאוצים וחרפות, ולא קרא למיילדת כשהרתה שוב, וגנב את כל תכשיטיה ומלבושיה

והעמידה ערומה בלא כסות, והכריחה לטבול אך מרד בה משתמיש במשך שנה וחצי, וקרא לה זונה ועוד כהנה וכהנה בזיונות.

הרב רלב"ג ממשיך ומנתח את דבריו של רבי יהודה מילר בתשובתו, ומראה שאף הוא פירש את הדברים כפי שנתפרשו דברי ההגהות מיימוניות על ידי הרמ"א ועל ידי תשובת בנימין זאב, והוא מסכם:

"נמצא למעשה שלפי הגהות מיימוניות הרמ"א ושו"ת רבי יהודה מילר, יש לכוף על מי שמקניט ומבזה אשתו באופן קיצוני, שעובר על תקנת חכמים, והוא נקרא עובר על דת בענייני אישות, וכופין להוציא... ובנדון של שו"ת רבי יהודה מילר מדובר שמקבל עליו ללכת לבית דין על ענייני שלום בית אם יפול ביניהם קטטה וריב, ומסרב לבוא לדין, והוא מחשיבו כעובר על תקנת חכמים ויכול לכופו. ונראה הפירוש בעומק טעמו של שו"ת רבי יהודה מילר הנ"ל הוא משום שאז היא מרגישה כשבויה, שאין לה שום מוצא ומקום להשמיע טענותיה על שלום בית ולכן זה נוגע לעצם האישות, דהוי כעובר על דת בענייני אישות, שהוא נגד שיעבודו לבוא לדין בענייני שלום בית"

ועל כן קבע שם הלכה למעשה:

"נראה לפי עניות דעתי, אם יסכימו גדולי פוסקי הדור דיש יסוד לפסוק כפייה (או לכל הפחות לצרפו כסניף) בשעת הדחק ובמקום עיגון גדול בהסכמת הגדולים בבעל המקניט ומבזה אשתו באופן קיצוני שנקרא "אלימות מילולית ונפשית"

בשולי הדברים, יש להזכיר את שהובא בפרק הקודם בשם הרב עמאר, שבימינו יש לאלימות במסגרת הנישואין משמעות שונה, ושמה יש לכפות יותר בימינו על דברים מעין אלו משום כך; וכך יש לומר גם לעניין מבזה ומקניט אשתו, שאף אם היה מקום גדול יותר להסתפק אם עניינים אלו מהווים סיבה לכפות גט בימים עברו, מכל מקום בימינו גדלה מאוד הרגישות בעניינים אלו, וסברה גדולה היא לכפות עליהם בזמן הזה.

פרק ד': ביטול קידושין בבעל אלים

כאמור לעיל, מקרה של ביטול קידושין בבעל אלים לא הוזכר במפורש בספרות הפסיקה (אך דיונים אלו הלכה למעשה הינם ככלל נדירים למדי, וגם לא מצאנו להיפך שיאמרו שבמקרה כזה אי אפשר לבטל קידושין למפרע, ועל כן אין ללמוד משתיקת הפוסקים לכאן או לכאן), אך נראה שניתן ללמוד מדברי הפוסקים שאכן ניתן לבטל קידושין בכגון זה. ראשית, נביא את אשר הוזכר לעיל בשם הרב דוד מקרלין בספרו יד דוד (א', הלכות אישות, עמוד 372), וזו לשונו:

"ובדין סריס אדם – רצוני לומר: פצוע דכה – שהוא ב"לא יבא" והיא לא הכירה בו, לדעתי היה נראה לומר דהוה קידושי טעות, דאין לך מום גדול מזה שהבית דין כשודעו מזה יכריחו אותו לגרשה... ומה גרע זה ממקדש בדינר של כסף ונמצא שהוא של נחושת וכדומה דהקידושין בטליו, דכיון דאמר לה או שראתה שהיא של כסף ונתרצית להתקדש בשל כסף אמרין דאילו הייתה יודעת שהיא של נחושת לא הייתה נתרצית; כמו כן בטעות בהאיש אם הוא דבר דאין לה לחשוב שיכול להיות כן ולא היה לה להתנות בזה. ולא דמי למקדש האשה ואמר "כסבור הייתי שהיא כהנת וכו' או עשירה וכו'... דמקודשת, דשם היה לו

לאסוקי אדעתיה דשמא אין הדברים כן כמו שאומרת שהיא עשירה או מתנהגת עצמה כן
אולי מטעת אותו, והיה לו או לבדוק אחריה או להתנות בזה; מה שאין כן באיסור לא היה
לה לאסוקי אדעתה שיעשה איסור לקדש אשה האסורה לו.

ולדעתי קרוב הדבר לומר דכל המומין דקיימא לן בהם שאם נולדו לאחר נישואין כופין
אותו להוציא, אם היה קודם נישואיה ולא היה לה באפשרות שתדע מהם – שהקידושין
בטלין"

היד דוד מסביר כי ניתן לכאורה לקבוע כלל: כל דבר שאם קרה לאחר שנישאו בית הדין כופים על
הבעל להוציא, ניתן להחשיבו למום גדול ולדון בו דין קידושי טעות אם היה קיים קודם הנישואין
ורק נתגלה לאחר מכן. היד דוד ממשיך ומביא ראיות לדבריו, ובסוף דבריו כותב שחושש לפסוק כך
(כלומר: לפסוק ביטול קידושין בכלל) הלכה למעשה משום שלא מצא לו חבר, אך חוזר ומסיים בכך
שמצא בשו"ת חוות יאיר (סימן רכ"א) לעניין סריס (ולעיל כבר נתבאר שרבים הם הסוברים שניתן
לפסוק דין ביטול קידושין, ואין החוות יאיר והיד דוד יחידים בדעתם זו). כמו כן, מצאנו לרב
אברהם שפירא בספר מנחת אברהם (ב', י') שהביא אף הוא סברה זו של היד דוד, ואף הוא פסק שם
ביטול קידושין הלכה למעשה, וזו לשונו:

"אכן הרי באיילונית גופא שהתוספות כתבו שם שאינה צריכה גט משום דהוי מום גדול,
הרי יש חולקים שצריכה גט. אכן, לדידהו יש לומר דלא סברי דמום דאיילונית הוי מום
חמור כמומין שבסוף המדיר שרק לבנים היא פגומה ולא לאישות, מה שאין כן במום דמוכה
שחין שבאלו שכופין להוציא, דמום זה הוי כמום שבמקח דהוי טעות גמור ומבטל המקח.
ועוד נראה, שהרי על ההוכחה הגדולה של התוספות שאין צריך גט גם מדבריהם ממה
שצרתה מותרת להתייבם יש לפנינו התירוץ של רבי אברהם מבורגלייא דמיירי דמת לפני
דנדע שהיא איילונית דשמא לא היה מקפיד, ומוכח דלדידיה על כל פנים אם נודע ומקפיד
הוי מקח טעות. ולפי זה נראה דבזה מודי כולי עלמא דבאם נודע לו ומקפיד הוי קידושי
טעות לכתחילה, ורק באינו מוחה בזה פליגי, וכן כתב הגאון רבי דוד מקרלין ביד דוד, דמצד
הסברה קשה להבין: למה נימא בנמצא מום גדול המונע מאישות שאפילו נולדו אחר כך
כופין על זה לגרש ולא יהא לו דין מקח טעות? וכי מה גרע זה ממום במקח? ובמומין כאלו
לא שייך הסברה שסברה שיערב עליו המקח, כמו שכתב הר"ן גבי חייבי לאוין"

(אמנם ניתן לומר שכוונת המנחת אברהם לומר שהיד דוד הסכים אף הוא שלכל הדעות אם נודע לו
ומקפיד – הרי זה מקח טעות, ולא שכוונתו לסמוך את ידיו על ההשוואה שעושה היד דוד בין כפייה
לבין מקח טעות; אך אם כן קשה להבין את המשך דבריו במשפט, שכן מה הקשר בין הסברה שמביא
לבין מה שמביא לפני כן ממחלוקת התוספות ורבי אברהם מבורגלייא? אלא נראה לומר שהכל אחד,
שכיוון שהכל יודו שבמי שמקפיד על עניין כזה שנולד אחר הנישואין יש עילה לכפות את הגט, על כן
בנמצא מום כזה שהיה קיים לפני הנישואין יש מקום לטענת מקח טעות. ואכן היד דוד אוחז בשני
הטיעונים. ומכל מקום, אף אם נאמר שלא הביא את היד דוד מטעם זה, מכל מקום הרי דבריו שלו
ברורים: "למה נימא בנמצא מום גדול המונע מאישות שאפילו נולדו אחר כך כופין על זה לגרש, ולא
יהא לו דין מקח טעות?".

נראה להביא ראיה לכלל זה של היד דוד, לכל הפחות לאלו הסוברים שיש מקום לבטל קידושין במקרה של מומר, שהרי הרמ"א (אבהע"ז, קנ"ד, א') הביא מחלוקת לעניין כפיית גט במומר, שיש אומרים שכופים את הגט במומר, ויש חולקים על כך; והנה לדעת הסוברים שיש לכפות מצאנו שהשוו דין כפייה לדין ביטול, ובין דעות הסוברים שאין לכפות מצאנו שלמרות זאת דנו דין ביטול קידושין בכגון זה, ולפי דרכנו למדנו שדין הביטול הרי הוא קל וחומר מדין הכפייה, ואפשר ללמוד שבמקום שכופים אפשר גם לבטל. קל וחומר זה מקבל חיזוק במיוחד בימינו, שברוב המדינות אין כלל כח כפייה לבית הדין, שאז יש לומר שהנשים נוהרות יותר למי מתחתנות וכתוצאה מכך אף הגדרת מקח טעות משתנה, וכמו שכתב כבר בשו"ת הר צבי (אבהע"ז, קפ"א):

"שוב מצאתי בתשובת דבר אליהו להגאון ר"א קלאצקין מלובלין תשובה בעניין שכזה, שנמצא שאין לו גבורת אנשים, ומצדד שם לענין אי הוי זקוקה דהוי קידושי טעות. ושם מצאתי סברתי שאמרתי לחלק בין זמן הגמרא דאיכא דייני ישראל ויכולים לכופו, ובין בזמן הזה היכא דאי אפשר לכופו, די ש לומר דהוי מקח טעות"

מכל מקום, לא זו בלבד שמבחינת כללו של היד דוד יש מקום לבטל את הקידושין, אלא שגם מצד הסברה שכתב הדברים נראים ברורים. הלא כשם שאין לאישה להעלות על דעתה שבעלה היה נושא אותה והיא אסורה לו, כך לא היה לה להעלות על דעתה – ללא הבחנה בסימנים מוקדמים במשך זמן ההיכרות ביניהם קודם הנישואין – שבעלה לעתיד יהיה בעל מכה. אף אם נאמר שהיה לה להעלות כן על דעתה במידה מסוימת, ודאי שלא הייתה צריכה להעלות על דעתה שיכה אותה בצורה קיצונית ומתמשכת.

אמנם, לכאורה היה מקום לחלק ולומר שלא מצאנו ביטול קידושין משום מקח טעות אלא בעניינים כאלו הקשורים באישות, וכגון איילוניות, שאז מצאנו פגם בעיקר עניין הנישואין (כמו שנתבאר לעיל), ולפי זה יש לחלק בין פגמים גופניים-ביולוגיים לבין פגמים התנהגותיים: בעוד יש מקום לבטל קידושין בעקבות מצב של איילוניות, סריס, מי שאין לו גבורת אנשים, וכדומה – שאלו אינם מסוגלים לקיים יחסי אישות כראוי ובכך יש פגיעה בעיקר הנישואין – אלו שפגמם נובע מחמת התנהגות שנהגו בה או מאורע שאירע להם אינם יכולים לטעון טענת מקח טעות. אכן, ראינו לעיל שנראה שהמהרש"ם וההיכל יצחק חילקו באופן זה.

אולם מאידך, בשו"ת חיים של שלום מחלק להיפך, שלעניין מי שאין לו גבורת אנשים פסק בתשובה (ב', ו') שאין לפסוק דין מקח טעות, ואילו לעניין מומר פסק בתשובה אחרת (ב', פ"א) שיש מקום לטענה זו, והרי לנו כי הוא רואה בסיבה התנהגותית סיבה יותר נכבדת לבטל קידושין (למרות ששניהם פוגעים באישות ובחיי הנישואין). כמו כן, ראינו כמה פוסקים שסברו שמעיקר הדין – וחלקם גם להלכה ולמעשה – יש לבטל קידושין במקרה של התנהגות בעייתית. כך מצאנו בשרידי אש שהובא לעיל בנידונו של בעל משומד, שכתב: "שאיין שום בת ישראל כשירה, ואפילו אשה עוברת על דת, אינה מתפייסת בבעל מומר..." , וסבר שזה קל וחומר מאיילוניות.

כמו כן הבאנו לעיל את דברי הרב משה פינשטיין לעניין שוטה, שכתב: "ששטות גרועה מאחר שהמום הוא משום שאין אדם יכול לדור עם נחש בכפיפה אחת... ולא דמי לאיילוניות שטוב לדור עמה כמו עם כל אשה והוא רק חסרון מצד שלא תוכל להוליד..." , ואם כן גם הוא סבר שקל וחומר הוא לחיסרון שבא מחמת התנהגות קיצונית. וגם הוא כתב לעניין מומר: "משום שרוב אף מאלו

שאינם שומרי תורה ואף מאלו שעוברים על עבירות חמורות נמי לא היו רוצות לינשא למשומדים...".

אמנם, היה ניתן לומר שגם בכל אלו הסיבה שדנו הפוסקים דין מקח טעות הוא משום שאין האישה יכולה לקיים יחסי אישות עם אדם כזה (וכגן שהוא שוטה שאינו יכול לקיים את חובותיו כלפיה, או לחילופין שהוא משומד ואינה יכולה לשמור על הלכות נדה וכדומה), אך מלשונם שכתבו שהוא קל וחומר מאיילונית לא נראה שהם מדמים את הנידונים. ועוד, שגם בבעל אלים ניתן לומר שהאלימות אינה משאירה מקום לקיום יחסי אישות תקינים. והאחרון הכביד, שכתבו שהסיבה היא ש"אין אדם דר עם נחש בכפיפה אחת", ומוכח שעצם צורת ההתנהגות היא הבסיס למקח טעות. מכל הנ"ל יוצא שגם בפגם כזה שנובע מחמת התנהגות הבעל אף הוא יכול לשמש בסיס למקח טעות, ומצד הסברה כאמור זה פשוט (לשיטת הראשונים והאחרונים המאפשרים ביטול קידושין על בסיס זה).